

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ: СТИЛІ, ФУНКЦІЇ, МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ

PEDAGOGICAL COMMUNICATION: STYLES, FUNCTIONS, METHODS AND TECHNIQUES

Стаття присвячена найважливішій умові вдосконалення навчального процесу, а саме підвищенню педагогічної майстерності викладача, який був і залишається ключовою ланкою будь-якої педагогічної системи. У проблемі формування майстерності викладача необхідно звернути увагу на два моменти. Перший момент: особливість педагогічної діяльності, пов'язаної зі специфікою її об'єкта, яким є людина (він же суб'єкт діяльності), постійна зміна педагогічних ситуацій – все це не дозволяє педагогу спиратися на якусь одну, раз і назавжди засвоєну систему дій. Другий момент: розробки методологічних основ оптимізації навчального процесу виникає проблема співвідношення творчості педагога і певного алгоритму дій, які викладачеві треба постійно здійснювати. При всьому різноманітті педагогічних систем є загальні закономірності їхнього функціонування.

Крім того, у процесі навчання відбувається формування емоційного фону, що складається з позитивних та негативних емоцій, пов'язаних з успіхами чи невдачами у навчальній діяльності.

Під час спілкування налагоджується взаємовідносини між викладачем та студентами; здійснюється емоційний взаємовплив і взаємодія його учасників; формується спільність думок, поглядів, досягається взаєморозуміння, здійснюється передавання й засвоєння стилю поведінки, звичок; формується пізнавальна спрямованість особистості; переборюються психологічні бар'єри. Якщо раніше студентів розглядали як об'єкт виховного впливу, то нині педагоги прагнуть до ситуації співробітництва, а вона висуває певні вимоги до організації процесу спілкування. Такими вимогами, зокрема, можуть бути: довірливість у спілкуванні зі студентами; діалогічність; взаєморозуміння, яке є психологічною основою співробітництва; взаємодія з суб'єктами спілкування, а не тільки вплив на них.

Ключові слова: стилі педагогічного спілкування, ставлення до студентів, виховні прийоми та методи, установка викладача, типи спілкування, особистість людини

The article is devoted to the most important condition to improve the educational process, namely, increasing the teacher's pedagogical skills, which was and remains a key link in any pedagogical system. You need to pay attention to two points in the problem of forming the skill of the teacher.

The first point is: the peculiarity of pedagogical activity related to the specifics of its object, which is a person (he/she is a subject of activity), the constant change of pedagogical situations – all this does not allow the teacher to rely on any one, once and for all learned system of actions.

The second point is: the development of methodological foundations to optimize the educational process is the problem of the ratio of the teacher's creativity and a certain algorithm of actions that the teacher needs to carry out constantly. With all the variety of pedagogical systems there are common patterns of their functioning.

In addition, an emotional background is formed in the process of teaching that consists of positive and negative emotions associated with success or failure in educational activities.

During communication the relationship between the teacher and students is established; emotional and volitional mutual influence and interaction of its participants is carried out, the commonality of thoughts, views is formed, mutual understanding is achieved, the style of behavior, habits are transmitted and learned; the cognitive orientation of the individual is formed; psychological barriers are overcome. If previously students were considered as an object of educational influence, now teachers are striving for a situation of cooperation, and it puts forward certain requirements for the communication process organization. In particular such requirements can be: credulity in communicating with students; dialogicity; mutual understanding, which is the psychological basis of cooperation; interaction with subjects of communication not just influence on them.

Key words: styles of pedagogical communication, attitude towards students, educational techniques and methods, attitude of the teacher, types of communication, human personality.

УДК 37.013:316.454.52
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/56.1.27>

Бадюк Л.М.,
ст. викладач кафедри іноземних мов
Одеського національного економічного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сьогоднішній день продуктивно організований процес педагогічного спілкування покликаний забезпечити у педагогічній діяльності реальний психологічний контакт, який має виникнути між педагогом та студентами. Перетворити їх у суб'єктів спілкування, допомогти подолати різноманітні психологічні бар'єри, що виникають у процесі взаємодії, перевести дітей зі звичної для них позиції провідних на позицію співробітництва та перетворити їх на суб'єктів педагогічної майстерності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль і значення педагогічного спілкування

в навчально-виховному процесі розглядали такі видатні педагоги, як А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський та ін. Сучасний стан проблеми педагогічного спілкування аналізували в своїх працях педагоги та психологи (Данило Ельконін, Ірина Зимня, Олексій Леонтєв та ін.) [1, с. 261].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Одним з основних, якщо не найбільш вагомим, чинником, що забезпечує результативність та ефективність педагогічного спілкування, є безпосередньо сама особистість педагога та її якості, які формують індивідуальність [7].

На ефективність професійного спілкування взагалі впливають чинники особистості:

- зовнішність людини: привабливість чи непривабливість; фізична врода, почуття смаку;
- вираз очей і обличчя: міміка, пропорційність, зміна виразу;
- інтелект, професійна компетентність, яка проявляється в розумінні проблеми, прийнятті відповідного рішення й відповідних дій;
- мотиваційний чинник, який характеризує зацікавленість сторін у переговорах, істинні інтереси, які можуть явно не проявлятися;
- естетично-емоційний чинник як прояв ставлення до партнера, формування першого враження, психологічна культура;
- спілкування реалізується в конкретних умовах і протягом відповідного часу;
- моральний чинник, який проявляється як психологічні якості, риси людини, її життєві принципи, світогляд, життєве кредо [7].

Мета статті є розкриття та удосконалення педагогічного спілкування. Найпоширеніша форма відносин педагога й студентів із найдавніших часів – спілкування. Отже, воно дає змогу педагогові забезпечувати взаємодію з аудиторією як цілісний процес. Розкриємо суть, що допомагає й заважає педагогові забезпечувати необхідне спілкування зі студентами?

Виклад основного матеріалу. До найскладніших завдань, які постають перед педагогом, входить організація продуктивного спілкування, яка передбачає наявність високого рівня розвитку комунікативних умінь. І дуже важливо так організувати спілкування з дітьми, щоб цей неповторний процес відбувся. Важливу роль грає стиль спілкування (рис. 1).

Авторитарний стиль спілкування. За такого стилю спілкування викладач сам вирішує всі питання життєдіяльності аудиторії, визначає кожну конкретну мету, виходячи лише з власних установок; суворо контролює виконання будь-якого завдання і суб'єктивно оцінює досягнуті результати. Авторитарному стилеві властивий диктат, який перетворює одного з учасників комунікативної

взаємодії на пасивного виконавця, пригнічує його самостійність та ініціативу. Авторитарний педагог, самочинно визначаючи, спрямованість діяльності аудиторії, гальмує ініціативу, пригнічує студентів. Навіть подяка за таких обставин звучить як докір: «Ти добре сьогодні відповідав. Не чекав від тебе такого». А реакцією на помилки студентів часто висміюються, звучать різкі слова. Викладач нетерпимий до заперечень. Усе це породжує несприятливий психологічний клімат, пригнічує ініціативу і відповідальність, гальмує формування колективістських якостей, розвиває невпевненість [6].

Цей стиль з точки зору гуманізації та демократизації європейської і світової освіти вважається абсолютно неприйнятним, оскільки порушує права особистості.

Засоби впливу: домінантні розпорядження, накази, жорсткий контроль, вказівки.

Інтонанції та жестикуляція. Різкі, погрозливі інтонації, порушення дистанції спілкування, агресивна жестикуляція.

Демократичний стиль спілкування. Основна особливість цього стилю – взаємодія та співпраця. Педагог орієнтований на залучення аудиторії до обговорення та спільного вирішення спільних справ, проблем. Створює умови для самореалізації та прояву творчої ініціативи студентів. Сприяє розвитку вміння спілкуватися, враховувати інтереси інших людей, проявляти ініціативу та самостійність. Група студентів почувається емоційно захищеною, виявляє впевненість та активність.

Ґрунтується на повазі, довірі, орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу. Базується він на прагненні донести мету діяльності до свідомості.

Основними способами взаємодії є заохочення, порада, інформування, координація, що розвиває упевненість, ініціативність.

Ліберальний стиль спілкування. Цей стиль характеризується прагненням педагога мінімально включатись у діяльність, формалізмом. Ліберальний стиль спілкування реалізує тактику невтручання, основу якої становлять байдужість і незацікавленість. Уникає відповідальності за

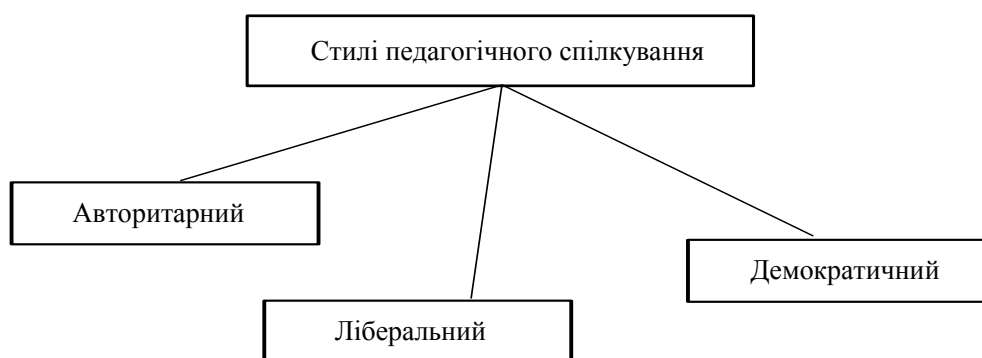

Рис. 1. Стили спілкування

результати своєї діяльності. До результатів такого підходу виховання належить розрив емоційних зв'язків викладача зі студентами. Можливо, що вони проявить самостійність та незалежність.

Цей стиль призводить або до панібратства, або до відчуження; він не сприяє розвитку активності, не спонукає до ініціативи, самостійності студентів. При такому стилі керівництва відсутня цілеспрямована взаємодія «викладач-студент» [1, с. 262].

Надалі відбувається стабілізація способів спілкування, складається індивідуальний стиль спілкування, суб'єктивно зручний, але не професійно оптимальний. Чим раніше педагог усвідомлює необхідність формування свого стилю, тим більше виявиться можливостей для формування позитивного стилю, тим ефективніше протікатиме процес становлення його як професіонала.

Навчально-пізнавальна діяльність студентів безпосередньо залежить від культури спілкування викладача з ними [5, с. 328].

Під педагогічним спілкуванням розуміємо таке спілкування викладача зі студентами, яке має певні педагогічні функції й спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату, що дає можливість забезпечувати реалізацію завдань навчально-виховного процесу та формування особистості, тобто створення оптимальних, соціально-психологічних умов для обоюдної діяльності [5, с. 328].

Педагогічне спілкування характеризується такими функціями, як:

- повідомлення інформації;
- пізнання особистості іншої людини (студента);
- організація діяльності на суб'єктному рівні;
- обмін ролями (уведення особистісно-рольової форми в навчально-виховному процесі, тобто залучення студентів до окремих елементів заняття);
- співпереживання педагога за успіхи аудиторії;
- самоутвердження [5, с. 328].

Дослідники виділяють різні функції педагогічного спілкування. Найважливіші функції педагогічного спілкування такі:

Комунікативна. Складається у передачі необхідного контенту, у зв'язку з чим вона часто називається інформаційно-комунікативною.

Інтерактивна. Це функція регулювання комунікації, її призначення у взаємному коригуванні дій під час здійснення спільної діяльності.

Перцептивна. Належить до емоційної сфери людини та відповідає потребам у зміні свого емоційного стану, у розумінні стану суб'єктів комунікації.

Пізнавальна. Передбачає отримання студентами знань про науку, природні процеси та явища, навколишній світ.

Нормативна. Вирішення таких завдань, як вироблення норм, принципів і правил поведінки у суспільстві.

Регулятивна. Виражається в наданні впливу на аудиторію.

Спонукальна. Обумовлена отриманням можливості для самовираження та самореалізації.

У роботі педагога доцільно використовувати такі прийоми спілкування:

«Розрив стереотипу». Для переривання небажаної поведінки необхідно різко зробити щось незвичайне, несподіване, що викликає розрив умовного рефлексу – появу орієнтувального рефлексу – легкий транс – привертає увагу. Тоді аудиторія легко піддається навіюванню. Наприклад, раптово підняти руки над головою, змінити початий жест, гучність голосу, стати на стілець, заграли на музичному інструменті тощо.

«Вибір без вибору» – ілюзія самостійного вибору стимулює діяльність (Ти виконаєш роботу один чи з товаришем? Перед тим як відповідати, можеш поміркувати). Відбувається навіювання корисної активності.

«Ведіння» – опис тієї реакції, яку ви бажаєте викликати (як і більшість прийомів, використовується після «приєднання»). Наприклад: «Ви сидите і дивитесь, і слухаєте, і розумієте мене, і добре запам'ятовуєте те, що я скажу. «Жарт». Непрямим прийомом впливу або вирішення конфлікту може бути використання гумору. Дружній, доброзичливий жарт, вчасний дотепний афоризм викликають посмішку, розслаблюють, знімають напруження, створюють позитивну емоційну атмосферу, дають можливість зекономити час, енергію, викликають повагу до особистості педагога.

Міжособистісний вплив – процес і результат зміни одним індивідом поведінки, установок, намірів, уявлень, оцінок іншого індивіда.

Для належного функціонування педагогічного процесу потрібно, як мінімум, п'ять груп методів впливу на особистість:

1. Переконавання;
2. Вправи і привчання;
3. Навчання;
4. Стимулювання;
5. Контроль та оцінка

Розділяють методи на словесні, наочні і практичні. Також їх поділяють на три основні групи:

- 1) методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
- 2) методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
- 3) методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.

Висновки. Отже, у статті розкрито основні стилі педагогічного спілкування; визначили форми та методи роботи, функції та прийоми педагогічного спілкування. Прийшли висновку, що рівень педагогічного спілкування грає велику роль при формуванні особистості.

Ефективність педагогічного спілкування значною мірою зумовлена здібностями людини, індивідуальними стійкими якостями особистості, рівнем розвитку вмінь, у системі яких важливе місце належить комунікативним умінням.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Партола В.В., Смолянук Н. М. Засвоєння майбутніми вихователями різних стилів педагогічного спілкування під час вивчення дисциплін природньо-математичного циклу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Харків. 2016 р. Вип. 51 (104). С. 261–267
2. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кивонос І. Ф. Педагогічна майстерність : підручник. Київ : Вища школа, 2008. 375 с.
3. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Конфлікти в освітньому середовищі: діагностика та практика вирішення : навч.-метод. посіб. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 91 с.
4. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія професійної комунікації : монографія. Чернівці : Книги–ХХІ, 2009. 528 с.
5. Арват Ф. С., Коваленко Є. І., Кириленко С. В., Щербань П. М. Культура спілкування : навч.-метод. посіб. для вчит. шкіл, студ. пед. вузів / за ред. П. М. Щербаня. Київ. : ІЗМН, 1997. 328 с.
6. Опорний заклад загальної середньої освіти I–III ступенів. URL: http://shramkivka-school.ck.sch.in.ua/tests/robota_praktichnogo_psihologa/robota_z_vchitelyami/stili_ta_modeli_pedagogichnogo_spilkuvannya/ (дата звернення 1.12.2022).
7. Чинники й закономірності ефективності професійного спілкування. URL: http://megalib.com.ua/content/8836_Tema_Chinniki_i_zakonomirnosti_efektivnosti_profesiinogo_spilkyvannya.html (дата звернення 1.12.2022).